

Παλαιότερα παραδέχονταν, ότι ὅλη ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἐγκεφαλικοῦ φλοιοῦ ἔχει τὴν ἴδια ἀξία γιὰ τὴ συνείδηση. Νεώτερες ἔρευνες πάλι τῆς φυσιολογίας τοῦ ἐγκεφάλου ἔδειξαν, ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι ἀλήθεια καὶ ὅτι ὑπάρχει μιὰ ὠρισμένη κατατομὴ τῆς ἐργασίας ἐπάνω στό φλοιό. Παρατηρήθηκε δηλαδή ὅτι, ὅταν ὠρισμένα μέρη τοῦ φλοιοῦ ἐκφυλισθοῦν ἢ ἀφαιρεθοῦν ἀνατομικά, τότε παύουν ἢ μειώνονται ἐξαιρετικά ὠρισμένες ψυχικὲς ἐνέργειες. Καὶ αὐτό ὅμως δὲν εἶναι δυνατό νά θεωρηθῆ ὡς θετικό ἐπιστημονικό πόρισμα. Ἐκτετατο ὅμως πού εἶναι ἀναμφίβολο εἶναι, ὅτι ὠρισμένα μέρη τοῦ φλοιοῦ αὐτοῦ εἶναι ἀπαραίτητα γιὰ ὠρισμένα ἀντίστοιχα ψυχικά φαινόμενα. Τὰ μέρη ὅμως αὐτά πάλιν δὲν μπορεῖ κανεὶς νά τὰ ἐκλάβῃ ὡς ἀποκλειστικό ἔδαφος τῶν ἀντιστοιχῶν αὐτῶν ψυχικῶν φαινομένων, ἀλλά πρέπει νά τὰ πάρῃ ὡς μέρη, ὡς σφαῖρες, ὅπου τ' ἀντίστοιχα ψυχικά φαινόμενα ἐκδηλώνονται περισσότερο, ζωηρότερα.

Γι' αὐτό ὄργανο τῆς ἀνώτατης ψυχικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι δυνατόν νά εἶναι ἓνα μονάχα μέρος τοῦ ἐγκεφάλου ἢ τοῦ φλοιοῦ, πού περιβάλλει τόν ἐγκέφαλο, ἀλλά ὁλόκληρος ὁ ἐγκέφαλος καὶ ὁλόκληρος ὁ φλοιός. Δὲν εἶναι δηλαδή δυνατόν ὡς πρὸς τὸ ζήτημα αὐτό νά γίνῃ κανένας κομματιασμός, γιατί μόλις συμβῆ τοῦτο φθάνομε σέ ἄτοπα. Τό γεγονός ὅτι ὠρισμένα μέρη τοῦ φλοιοῦ εἶναι γιὰ τόν φυσιολόγο καὶ γιὰ τόν ψυχολόγο ἀκόμα "βουβά" καὶ ὑπάρχουν πολλά τέτοια μέρη στήν ἐπιφάνεια τοῦ φλοιοῦ, τό γεγονός λέγω αὐτό δὲν σημαίνει ὅτι τὰ μέρη αὐτά δὲν ἐκτελοῦν καὶ μιὰ λειτουργία. Καὶ ἡ ἄγνοιά μας δὲν περιορίζεται μόνον σ' αὐτά τὰ ζητήματα. Οἱ ιστολογικὲς ἔρευνες πού ἔχουν γίνῃ στόν ἐγκέφαλο, βρίσκονται ἀκόμα στίς ἀρχές τους, καὶ ἀπό στιγμή σέ στιγμή παρουσιάζουν βέβαια οἱ ἔρευνες αὐτές νέα πορίσματα

πού μᾶς ἀποκαλύπτουν τίς μέχρι τώρα ἄγνωστες σχέσεις τοῦ φλοιοῦ μέ τή συνείδηση. Ἰπάρχουν βέβαια καί περιπτώσεις ὅπου μιᾶ πάθηση, ἕνας τραυματισμός μιᾶς ἐγκεφαλικῆς χώρας δέν ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τή χαλάρωση ὠρισμένων ὀργάνων δέν ταραίζει τήν ψυχική ζωή.

Ὡστε βλέπομε, ὅτι οἱ περιπτώσεις αὐτές ἔρχονται νά ἀνατρέψουν κάτι πού εἶναι δυνατόν νά εἶχε λάβει τή μορφή τῆς ἐπιστημονικῆς παρατηρήσεως. Αὐτό ὅμως δέν εἶναι ἀπόδειξη, ὅτι ἡ συνείδηση, τό ἐγώ, δέν εἶναι ἀπόλυτα συνυφασμένο μέ τό σύνολο τῶν λειτουργιῶν τοῦ ἐγκεφαλικοῦ φλοιοῦ. Γιατί ξέρομε σήμερα, ὅτι ὁ φλοιός αὐτός εἶναι ἕνα ἑνιαῖο σύνολο καί οἱ λειτουργίες του βρίσκονται σέ στενῶτατη σχέση ἀναμεταξύ τους. Καί ἐφόσον ἡ συνείδηση εἶναι συναρτημένη μέ τό φλοιό, κατ'ἀνάγκην πρέπει ὅπωςδήποτε νά δεχθοῦμε, ὅτι εἶναι συναρτημένη καί μέ ὅλες ἀνεξαίρετα τίς λειτουργίες, πού γίνονται ἐπάνω στό φλοιό. Τόν σύνδεσμο ὅμως αὐτόν δέν πρέπει νά τόν ἐννοήσωμε ἔτσι ἀπλῶς αἰτιοκρατικά, ὥστε νά εἶποῦμε ὅτι ἡ συνείδηση εἶναι ἡ ἐκδήλωση τῶν λειτουργιῶν τοῦ ἐγκεφαλικοῦ φλοιοῦ, ὅτι εἶναι τό ἀποτέλεσμα τοῦ γίνεσθαι, πού διαδραματίζεται μέσα στό φλοιό. Οἱ θετικές γνώσεις τῆς ἐπιστήμης ὡς πρός αὐτό εἶναι ἐλάχιστες.

Ἐπίσης ἕνα βαθύ ἔρεβος καλύπτει τόν τρόπο κατά τόν ὁποῖον κινούνται τά νεῦρα καί τόν τρόπον μέ τόν ὁποῖον γίνεται ἡ ἀλλοίωση μέσα στά νεῦρα. Ἐκεῖνο πού μποροῦμε νά εἶποῦμε μέ θετικότητα ἐπιστημονική εἶναι τοῦτο, ὅτι ὁ ἐρεθισμός, πού δέχεται τό νεῦρο ἀπό τόν ἐξωτερικό κόσμον εἶναι ἀφορμή γιά νά γίνῃ μεγαλύτερη ἀλλοίωση ὄχι μέσα στίς νευρικές ἴνες, ἀλλά μέσα στά κύτταρα τῶν νεύρων. Τό κύτταρο εἶναι ἐκεῖνο πού καταναλώνει τίς περισσότερες δυνάμεις, μέσα σ' αὐτό γίνονται οἱ

μεγαλύτερες χημικές αλλοιώσεις. Καί ἐκεῖνο πού καταπονεῖται περισσότερο εἶναι ἀκριβῶς τό νευρικό κύτταρο. Γιά νά ξεκουραστῇ λοιπόν τό κύτταρο αὐτό, εἶναι ἀνάγκη νά πάρῃ ἀπό τό γενικό ὄργανισμό ἕνα ποσόν αἵματος. Τό αἷμα δηλαδή, πού ἔρχεται ἀκριβῶς ἐκεῖ, καταναλώνεται ἔπειτα ἀπό τή δράση πού γίνεται μέσα στό νευρικό κύτταρο. Γενικά ἡ κατανάλωση τῶν δυνάμεων, πού κάνει τό νευρικό κύτταρο εἶναι ἀσυγκρίτως μεγαλύτερη ἀπό ὅλες τίς ἄλλες πού γίνονται σ' ὁλόκληρο τόν ὄργανισμό. Γι' αὐτό ἔχουν τά νευρικά κύτταρα ἀνάγκη ἀπό μιά ριζική ἀντικατάσταση τῶν δυνάμεων τους καί αὐτό ἀκριβῶς ἐπιτυγχάνεται μέ τόν ὕπνο.

Ἔτσι ἐξηγεῖται τό γεγονός, ὅτι κατά τή διάρκεια τοῦ ὕπνου μόνο τό νευρικό σύστημα κοιμάται, ἐνῶ ὅλα τά ἄλλα λειτουργοῦν ἀδιάκοπα καί κατά τή διάρκεια τοῦ ὕπνου. Ἄν τώρα στηριχθοῦμε στά γεγονότα αὐτά καί σ' ἐκεῖνα πού ἀναφέραμε πρὶν καί θελήσουμε νά σχηματίσωμε μιά γενική εἰκόνα, μιά σειρά ἀπό κρίσεις ἀντικειμενικές, δηλαδή μιά ἐπιστημονική θεωρία, γιά τό τί γίνεται μέσα στόν ἐγκέφαλο ἢ καλύτερα, ἂν θέλωμε νά σχηματίσωμε μιά θεωρία γιά τή σχέση μεταξύ τῶν φυσιολογικῶν φαινομένων καί τῶν ψυχικῶν φαινομένων, θά ἔπρεπε νά καταλήξωμε κατ' ἀνάγκην στό συμπέρασμα, ὅτι οἱ δύο αὐτές σειρές, τά φαινόμενα τά φυσιολογικά, οἱ αλλοιώσεις οἱ φυσιολογικές τῶν ὀργάνων τοῦ ἐγκεφάλου, καί τά ψυχικά φαινόμενα, εἶναι δύο ἐκφράσεις, εἶναι δύο ὅψεις ἐνός καί τοῦ αὐτοῦ πράγματος, ἐνός καί τοῦ αὐτοῦ γεγονότος, τοῦ γεγονότος τῆς συνειδήσεως. Τί θά πῆ αὐτό καί πῶς πρέπει νά τό ἐννοήσωμε;

Ἄν ὑποθέσωμε ὅτι ἔχομε τήν ὀλωσδιόλου ἀπίθανη ἰκανότητα ὄχι μόνο νά παρακολουθοῦμε τό τί γίνεται μέσα στήν ψυχή μας, τίς παραστάσεις μας, τίς βουλευτικές μας ἐνέργειες, τίς σκέ-

ψεις μας, τίς όρμές μας, αλλά νά παρακολουθοϋμε μέ τή συνείδησή μας καί τίς αλλοιώσεις τίς φυσιολογικές, πού αντιστοιχοϋν πράγματι μέσα στό νευρικό μας σύστημα, τότε θά έβλέπαμε, ότι κάθε αΐσθημά μας, κάθε συναΐσθημά μας, κάθε παράσταση, κάθε σκέψη μας κατ'ανάγκη θά επέφερε καί μιά αλλοίωση, πού γίνεται παράλληλα μέσα στό νευρικό σύστημα. 'Η διαπίστωση όμως αϋτή δέν πρέπει νά παρεξηγηθῆ ως πρός τό νόημά της. Καί έχει βέβαια παρεξηγηθῆ πολλές φορές καί παρεξηγετται ακόμα καί σήμερα καί θά παρεξηγετται όσο υπάρχουν άνθρωποι. Πιστεύουν δηλαδή πολλοί, ότι ἡ αλλοίωση πού γίνεται στά νευρικά κύτταρα, είναι ἡ αΐτία τῶν ψυχικῶν φαινομένων. Καμμιά επιστημονική παρατήρηση, κανένα θετικό επιστημονικό γεγονός, δέν είναι δυνατόν νά θέσῃ τά πράγματα ἔτσι ὥστε νά δεχθοϋμε, ότι μεταξύ τῶν φυσιολογικῶν καί ψυχικῶν γεγονότων ὑπάρχει σχέση αΐτίας καί αποτελέσματος. 'Ο ψυχικός κόσμος δέν είναι δυνατόν νά θεωρηθῆ ως αποτέλεσμα τῶν φυσιολογικῶν λειτουργιῶν, τῶν φυσιολογικῶν φαινομένων.

Τό δόγμα αϋτό, ὅπου κατέληξε στήν ἀρχαιότητα ὁ ὕλισμός καί πού ξανά πάλι τό παραδέχτηκε ὁ νεώτερος ὕλισμός, λέγει ότι, ὅπως ἡ τροφή μέ τή χημική ἐνέργεια τοῦ πεπτικοῦ συστήματος μεταβάλλεται σέ σάρκα, αἷμα καί ὅστᾱ, ὅμοια καί οἱ ἐξωτερικοί ἐρεθισμοί, πού δέχονται τά αΐσθητήρια ὄργανα, μεταβάλλονται μέσῳ τοῦ νευρικοῦ συστήματος σέ συνείδηση. Αϋτή ἡ πεποίθηση στηρίζεται σέ μιά βαθύτατη λογική πλάνη. Καί ἡ πλάνη αϋτή είναι νά νομίζουμε, ότι ὅπου συνυπάρχουν δύο πράγματα πρέπει κατ'ανάγκη νά είναι τό ἓνα αΐτία καί τό ἄλλο αποτέλεσμα. Αϋτό δέν είναι λογικό. Γιατί ποτέ ἡ συνυπαρξία δύο φαινομένων δέν ἀποδεικνύει τήν αΐτιοκρατική τους σχέση. 'Εκτός αϋτοῦ δέν ἔχομε καμμιά γέφυρα γεγονότων πού νά συνδέῃ τά φαινόμενα τά φυσιολογικά μέ τά

φαινόμενα τὰ ψυχικά. Δέν ὑπάρχει κανένα ἀντικειμενικό πάτημα γιά νά εἰποῦμε, ὅτι, ἐπειδὴ συνυπάρχουν δύο γεγονότα κατ' ἀνάγκην εἶναι τό ἓνα ἀποτέλεσμα καί τό ἄλλο αἰτία. Ἐκεῖνο πού μποροῦμε ἐπιστημονικῶς νά εἰποῦμε εἶναι, ὅτι, ἀπό τό ἓνα μέρος ὑπάρχει λογική καί οὐσιαστική ἑτερογένεια μεταξύ συνειδήσεως καί τῶν φυσιολογικῶν, ὀργανικῶν φαινομένων καί ἀπό τό ἄλλο μέρος πάλι ὅτι τὰ φαινόμενα αὐτά εἶναι ἀχώριστα τό ἓνα ἀπό τό ἄλλο, ὑπάρχουν γιά μᾶς πάντα μαζύ.

Ἄν θέλωμε λοιπόν νά κρατήσωμε τήν ἐμὴ παρομοίωση μέ τόν φυσιολογικό κόσμο, πού φέραμε πρίν, πρέπει νά εἰποῦμε ὅτι, ὅπως ἡ τροφή μεταβάλλεται σέ σάρκα, αἷμα καί ὅστᾳ, ὅμοια καί οἱ ἐξωτερικοί ἐρεθισμοί μεταβάλλονται σέ ἀλλοίωση τῶν νεύρων. Ὡς ἐκεῖ τό πρᾶγμα ἔχει καλῶς. Οἱ ἀλλοιώσεις ὁμως αὐτές τῶν νεύρων εἶναι κάτι διαφορετικό ἀπό τὰ ψυχικά φαινόμενα πού διαπιστώνει ἡ συνείδησή μου μέσα της. Ὡστε, ἂν τώρα ἀκολουθήσωμε τή θεωρία, ὅπου κατέληξα πρίν, θά πρέπει νά εἰποῦμε ὅτι δέν ὑπάρχει γιά μᾶς κανένα ψυχικό ἢ πνευματικό φαινόμενο, ὅσο ψηλά κι' ἂν στέκη τό φαινόμενο αὐτό, πού νά μήν ἔχη παράλληλο γιά συνοδό του, ἓνα φαινόμενο φυσιολογικό.

Καί ὁμως τό πρᾶγμα δέν εἶναι τόσο ἀπλό, καί συνδέεται μέ πολύ μεγάλες δυσκολίες. Πρῶτα πρῶτα μᾶς εἶναι ἀδύνατο νά σχηματίσωμε μιά ἐπιστημονική εἰκόνα, ἢ ἐπιστημονική γνώση καί θεωρία γιά τὰ φυσιολογικά φαινόμενα τοῦ ἐγκεφάλου, ἂν καί εἶναι γεγονός, ὅτι ὁ καθένας ἀπό μᾶς αἰσθάνεται καί σκέπτεται ὄχι ὡς καθαρό πνεῦμα, ἀλλά ὡς ἐνόργανη ὑπαρξη, πού ἡ συνείδησή της εἶναι συναρτημένη μέ ἓνα τελειότατα ἀναπτυγμένο νευρικό σύστημα. Ἐν τούτοις, ὅταν αἰσθάνεται καί σκέπτεται, δέν ἀντιλαμβάνεται κανείς ἀπό μᾶς τίποτα γιά τὰ ἀντίστοιχα φυσιολογικά φαι-

νόμους, πού γίνονται μέσα στό νευρικό του σύστημα. Όταν δηλαδή ἔχη μιά σκέψη, όταν ἀκούη ἕνα ἦχο ἢ όταν βλέπη ἕνα χρώμα, δέν αἰσθάνεται οὔτε μπορεῖ νά αἰσθανθῆ τοῦς κυματισμούς, τίς ἀλλοιώσεις πού γίνονται μέσα στό κέντρο τῶν νεύρων τοῦ ἐγκεφάλου. Πιά ὅλα αὐτά ὁ ἄνθρωπος πού ζῆ πάντα μέσα στή συνείδησή του, δέν εἶναι δυνατόν ποτέ νά προσπεράσῃ τά ὅρια τῆς συνειδήσεως του, δέν εἶναι δυνατόν νά λάβῃ καμμιά εἶδηση γιά ὅλα αὐτά, τά αἰσθήματά μας, οἱ σκέψεις μας, οἱ παραστάσεις μας εἶναι κάτι ὁλοσδιόλου δικό μας καί διαφορετικό ἀπό τά φυσιολογικά φαινόμενα. Μέ ἄλλους λόγους τά φυσιολογικά φαινόμενα, πού συνυπάρχουν μέ κάθε ψυχικό φαινόμενο, δέν ὑποπίπτουν ποτέ στή συνείδησή μας οὔτε εἶναι δυνατόν ποτέ νά γίνουν ἀντικείμενα τῆς γνώσεώς μας.

Ἡ ἴδια δυσκολία ὑπάρχει καί ἂν ξεκινήσωμε ἀπό τήν φυσιολογική ἀντίληψη. Ἄς ὑποθέσωμε, ὅτι ἡ φυσιολογία τοῦ κεντρικοῦ νευρικοῦ συστήματος, δέν βρίσκεται στήν ἀτελέστατη κατάσταση, ὅπου εἶναι σήμερα, ἀλλά ἔχει ἀναπτυχθῆ πάρα πολύ, τόσον ὥστε νά φθάσῃ σέ συμπεράσματα βέβαια, πού νά εἶναι δυνατόν νά διατυπώνωνται μέ τύπους μαθηματικούς, μέ τοῦς ὁποίους νά ὀρίξῃ ἡ φυσιολογία τό ποσό, τήν ταχύτητα, τήν θέση τῶν ἐγκεφαλικῶν κυττάρων σέ κάθε ὀρισμένη στιγμή πού σκεπτόμαστε. Καί τότε ἀκόμα δέν θά γνωρίζαμε τίποτα σχετικά μέ τή ψυχική ζωή, γιατί μ'αὐτό δέν θά γνωρίζαμε τίποτε ἄλλο, παρά πῶς οἱ ἐξωτερικοὶ ἐρεθισμοὶ μετουσιώνονται σέ ὀρισμένες χημικές ἀλλοιώσεις πού γίνονται μέσα στό νευρικό σύστημα. Δέν θά μαθαίναμε δηλαδή τίποτε γιά τά ἴδια τά ψυχικά φαινόμενα, γιατί ἡ ἀλλοίωση τῶν κυττάρων καί τῶν νεύρων καί ἡ κατάσταση τοῦ συνειδέναί μας εἶναι δύο πράγματα πού δέν συγκρίνονται. Ἔχουν τήν ἴδια σχέ-

ση ἀναμεταξύ τους, πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στήν ποσότητα καί τήν ποιότητα. Ἡ κατάσταση πού ἔχει ἡ συνείδησή μου ἀντί τῆ στιγμῆς, τό ὀρισμένο συναίσθημα πού ἔχω τώρα, δέν ἔχει σχέση μέ ἐκεῖνο πού ὀνομάζουμε ποσότητα, δέν εἶναι δυνατόν νά ἐξαρτηθῆ ἀπό τήν ἀρχή τῆς ποσότητας, γιατί ἡ συνείδηση εἶναι ποιότητα καί δέν ἔχει καμιά σχέση μέ τήν ποσότητα. Δέν εἶναι δυνατόν νά ὀρισθῆ μέ τά μαθηματικά ἡ συνείδηση. Ἡ συνείδηση εἶναι ποιότητα καί δέν ἔχει καμιά δυνατότητα νά παύσῃ νά εἶναι ποιότητα.

Παρ' ὅλες τίς μεγάλες προόδους πού ἔκαμε ἡ φυσιολογία τοῦ ἐγκεφάλου στά τελευταῖα χρόνια, δέν κατωρθώθηκε ἀκόμη νά γίνῃ ἐπιστημονική παρατήρηση, παρακολούθηση καί ἔκθεση τῆς πορείας τῶν τῶν διαδικασιῶν πού γίνονται μέσα στόν ἐγκέφαλο γιά τόν ἀπλούστατο ἔστω ἀντίστοιχο ψυχικό γεγονός. Μέ ἄλλα λόγια ἡ φυσιολογία τοῦ ἐγκεφάλου δέν κατόρθωσε νά μᾶς δείξῃ τά ἀντίστοιχα φαινόμενα, πού προκαλοῦνται μέσα στόν ἐγκέφαλο, ἐξ αἰτίας ἐνός ἔστω ἀπλουστάτου ψυχικοῦ γεγονότος. Ἀλλά καί ἡ ἀνατομική γνώση πού ἔχομε γιά τόν ἐγκέφαλο δέν εἶναι ἀκόμη τέλεια. Σ' αὐτό πρέπει νά προσθέσωμε καί τό γεγονός, ὅτι ἡ ψυχιατρική μᾶς ἔδειξε, ὅτι δέν εἶναι ἀλήθεια, ὅτι ὅπωςδήποτε οἱ ἀσθένειες τοῦ ἐγκεφάλου ἔχουν ὡς ἀναγκαῖο τους ἀποτέλεσμα καί ψυχικές ἀσθένειες. Ὑπάρχουν ἀσθένειες ἐγκεφαλικές χωρίς κανένα ἀντίστοιχο φαινόμενο στόν ψυχικό κόσμο. Ὅστε ὑπάρχει μιᾶ ἀνυπέρβλητη λογική δυσκολία νά μή μποροῦμε νά ἀναλύσωμε ἕνα ψυχικό γεγονός σί ἕνα καθαρό φυσιολογικό, οὔτε πάλι τό ἀντίθετο εἶναι δυνατόν.

Στήν ἐπιστημονική πεῖρα πού ἔχομε τό ψυχολογικό γεγονός ἀπό τό ἕνα μέρος καί τό φυσιολογικό γεγονός ἀπό τό ἄλλο μέρος παρουσιάζονται ὡς γεγονότα ἑτερογενῆ. Ὅση σχέση καί ἂν ὑπάρχῃ ἀναμεταξύ τους τά γεγονότα αὐτά εἶναι συνάλληλα, ἀλλά δέν

είναι δυνατόν κατέ νά τά εξαρτήσωμε ἀμοιβαία καί νά εἰποῦμε, ὅτι τό ἓνα εἶναι τό ἴδιον μέ τό ἄλλο. Ἡ ἑτερογένεια αὕτη, πού ὑπάρχει μεταξύ τῶν δύο αὐτῶν κόσμων, παρεκίνησε πολλούς νά φθάσουν στήν παραδοχή, ὅτι σῶμα καί ψυχή εἶναι χωριστές ὀντότητες καί χωριστές ὑποστάσεις, ὅπως λέγει ὁ τεχνικός ὄρος. Καί σ' αὐτό βέβαια ὤθησαν πάντοτε πολύ καί οἱ μεταφυσικοί πόθοι τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ παραδοχή, ὅτι διαφέρει ὀντολογικά τό ἓνα ἀπό τό ἄλλο, εἶναι τόσο παλαιά ὅσο καί ἡ ἱστορία τοῦ πνεύματος τοῦ ἀνθρώπου. Πόσοι ἀγῶνες πνευματικοί μέσα στήν ἱστορία ἔχουν ὡς ἀφετηρία αὕτη τῆ παραδοχή!

Σῶμα καί ψυχή ἐννοοῦνται ἀπό τήν ἀντίληψη αὐτήν ὡς δύο ἰδιαίτερες ὀντότητες, πού ἔχουν ὅμως ἀναμεταξύ των ἀδιάκοπη σχέση. Ἡ νεώτερη μάλιστα βιολογία φαίνεται νά ὑποθάλη τόν παλαιό αὐτόν πόθο τοῦ ἀνθρώπου, νά θέτῃ δηλαδή σῶμα καί ψυχή ὡς δύο ὀντότητες μεταφυσικῶς ἀντίθετες τήν μία μέ τήν ἄλλη. Τήν ἀντίληψη ὅμως αὕτη δέν εἶναι δυνατόν νά τήν στηρίξωμε ἐπιστημονικά, γιατί ὑπάρχουν ὠρισμένα γεγονότα πού ἀντιτίθενται σ' αὐτήν τήν δογματική θέση. Τά γεγονότα αὐτά δείχνουν ὅτι, σέ κάθε ψυχικό γεγονός ἀνταποκρίνεται καί μία ὠρισμένη κατανάλωσις ὀργανικῆς ἐνέργειας, ὅτι οἱ νευρολογικές κινήσεις καί ἐνέργειες ὄχι μόνον συνυπάρχουν μέ τήν ψυχική ἐνέργεια, ἀλλά κάθε τί πού συμβαίνει μέσα στή συνείδηση πρέπει νά ἔχη τήν ἀντίστοιχη ἐνέργεια μέσα στό νευρικό σύστημα.

Οἱ ἐπιστημονικές παρατηρήσεις πού ἔγιναν ἔδειξαν ὅτι μέσα στόν ἐγκέφαλο, κάθε φορά πού αὐτός ἐργάζεται, ἀναπτύσσεται μέσα του καί μία κυμαινομένη θερμοκρασία, πού ἀνεβαίνει ἢ κατεβαίνει ἀνάλογα μέ τήν ἐνταση τῆς ψυχικῆς ἐνέργειας. Αὕτη εἶναι μία ὅτι

πίστωσι πειρματικῇ, ἀντικειμενικῇ. Ἐπειτα ἔγινε μιά ἄλλη παρατήρησι, ὅτι ἡ κυκλοφορία τοῦ αἵματος, πού γίνεται μέσα στόν ἐγκέφαλο, ἐν σχέσει μέ τό μέγεθος τοῦ ἄλλου σώματος εἶναι πολὺ ἐντονώτερη καί πλουσιώτερη παρά σέ ὅλα τά ἄλλα ὄργανα τοῦ σώματος. Ἐπειτα ἡ καταπληκτικῇ ταχύτητι μέ τήν ὁποία γίνεται ἡ καύσι, ἡ χημικῇ ἐναλλαγῇ τῆς ὕλης, καί ἡ κολοσσιαία διαφορῇ πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στή καύσι τοῦ ἐργαζομένου ἐγκεφάλου, καί τῶν ἄλλων ὀργάνων θά ἀποτελοῦσαν αἶνιγμα φυσιολογικό καί ἐπιστημονικό, ἂν ἡ πνευματικῇ ἐργασία δέν ἦταν συνάλληλη μέ τήν ἐργασίαν τοῦ ἐγκεφάλου, ἂν μέ ἄλλα λόγια τά ψυχικά φαινόμενα δέν ἦσαν συνάλληλα μέ τά φυσιολογικά χωρίς βέβαια μ' αὐτό νά εἶναι δυνατόν νά εἰποῦμε τίποτε τό ἐπιστημονικό γιά τήν αἰτιολογική των σχέση.

Ὅπως εἶπαμε παραπάνω, τό φαινόμενο τοῦ ὕπνου, μάς δείχνει ὅτι ἡ κατανάλωσι τῶν δυνάμεων εἶναι δυσανάλογη, εἶναι ἀσύμμετρον μέ τήν ἀπόκτησι τῶν δυνάμεων. Δηλαδή ὁ ὀργανισμός ἐν ὄσῳ εἶναι σέ ἐγρήγορη καί δουλεύει, καταναλώνει πάντα πλεονέκτης δυνάμει ἀπ' ὅ,τι ἔχει τῇ δύνامي νά ξαναπάρη, γιατί ὄντας σέ ἐγρήγορη, ἂν ἐπρόφθανε ὁ ἐγκέφαλος, τό νευρικό σύστημα, νά ξαναπάρη τόσες δυνάμεις ὅσες ἐξοδεύει, τότε δέν θά ὑπῆρχε τό φαινόμενο τοῦ ὕπνου. Ἐκτός αὐτοῦ παρατηροῦμε, ὅτι, ἐφ' ὅσον κατά τήν διάρκειαν τοῦ ὕπνου ἐμφανίζονται ψυχικά φαινόμενα, ὥπως ἡ ὕπνοβασία, τά φαινόμενα αὐτά, ἔχουν τέτοιο χαρακτήρα, ὥστε δείχνουν, ὅτι δέν κοιμοῦνται μόνον οἱ αἰσθήσεις, ἀλλά κοιμᾶται κατ' ἐξοχήν ὁ νοῦς. Ἐπίσης νεώτερες ἐμπειρικῇ παρατηρήσεις, πού ἔγιναν μέ τά τελειότερα μετρητικά ὄργανα, ἐδείξαν, ὅτι, ὁ ὕπνος παρουσιάζει διάφορες περιόδους καί ὅτι ἡ περίοδος τοῦ βαρυτέρου ὕπνου εἶναι σχετικῇ βραχεύτα.

Επίσης αποδείχθηκε ότι, όσο περισσότερο διαρκεί ο ύπνος, τόσο και ελαφρότερος γίνεται. Τοῦτο σημαίνει, ότι τό βάθος του ύπνου εξαρτάται από τό ποσόν των δυνάμεων, πού ἔχει ἀνάγκη νά ξαναπάρη ὁ ἐγκέφαλος. Ἀκόμα ὑπάρχει μιᾶ σχέση παράλληλη ἀνάμεσα στή ψυχικά φαινόμενα του ύπνου (ὄνειρα) καί στήν ἐκάστοτε διέγερση του ἐγκεφάλου. Ἄν λ.χ. μπορούμε νά δημιουργήσουμε ὄρους μέ τούς ὁποίους νά αὐξηθῇ ἡ κυκλοφορία του αἵματος μέσα στόν ἐγκέφαλο ενός ἀνθρώπου τήν ὥρα πού αὐτός κοιμάται, τότε ἐσφαλῶς, τά ὄνειρα αὐτοῦ του ἀνθρώπου. ὄχι μόνο θά εἶναι πιο ζωηρά, ἀλλά καί πιο λογικά, δηλαδή θά πλησιάζουν πιο πολύ στήν πραγματικότητα. Σπουδαιότητα ἔχει ἐπίσης καί τό γεγονός ότι μόνο τά ζῶα μέ ἀναπτυγμένο νευρικό σύστημα γνωρίζουν τόν πραγματικό ὕπνο. Τοῦτο σημαίνει ότι καί σ' αὐτά γίνεται σημαντική μείωση τῆς δυνάμεως πού ἔχουν νά ἀντιλαμβάνωνται, νά αἰσθάνωνται γύρω τους, δηλαδή ότι καί τά ζῶα αὐτά καταναλώνουν, καίουν περισσότερες δυνάμεις καί κατ' ἀνάγκη μειώνεται ἡ δύναμη τῆς ἀντιλήψεως πού ἔχουν καί πρέπει νά τήν ξαναπάρουν μέ τόν ὕπνο.

Ἡ σχέση αὐτή γίνεται ὀλοφάνερη καί ἀναμφισβήτητη μέ τό γεγονός ότι ἀνάλογα μέ τήν ἔνταση καί ὕφεση των σωματικῶν ἐνεργειῶν ὑφίστανται καί τά ψυχικά φαινόμενα ἔνταση καί ὕφεση. Μέ τήν ὕψωση τῆς θερμοκρασίας καί τήν συχνότητα του σφυγμοῦ παρατηρεῖται καί ἀντίστοιχη ἔνταση στή ψυχικά φαινόμενα. Ἐπειτα ὑπάρχει καί τό γεγονός ότι ἡ πνευματική ἐργασία κουράζει πολύ περισσότερο ἀπό τή σωματική, καθώς καί τό γεγονός ότι ὁ σωματικά κουραζόμενος ἀνθρώπος εἶναι ἀνίκανος γιά τήν πνευματική ἐργασία. Ἐπίσης ὑπάρχει ἀκόμα καί ἕνα σπουδαιότατο γεγονός, ἡ καταπληκτική ἀναλογία ἀνάμεσα στήν αὐξηση τῆς ψυχικῆς ζωῆς καί στήν αὐξηση του ἐγκεφάλου. Στήν ἐξαιρετική πρόσληψη των παρα-

στάσεων πού γίνεται κατά τήν νεανική ηλικία, όποτε είναι 'αφάνταστη ή κατανάλωση των δυνάμεων πού κάνει ό έγκεφαλος, ανταποκρίνεται τό γεγονός, ότι τό βάρος του έγκεφάλου μέσα στά δέκα πέντε χρόνια της ζωής τετραπλασιάζεται. 'Αντίθετα, καί τοϋτο είναι επίσης μιά διαπίστωση εμπειρική, στην γεροντική ηλικία παράλληλα πρός τήν ελάττωση της ζωηρότητας των αίσθημάτων καί των ψυχικών καταστάσεων γενικά, βαδίζει καί η ελάττωση του βάρους του έγκεφάλου. 'Η άβλυνση των αισθήσεων, η άδιαφορία πού χαρακτηρίζει τό αίσθημα ^{και} τό συναίσθημα καί ό αυτόματισμός της σκέψης είναι γενικά γνωρίσματα της γεροντικής ηλικίας.

Όλα τά γεγονότα αυτά τά ανέφερα μόνον καί μόνον, γιά νά δείξω ότι η αντίληψη εκείνη, πού χωρίζει τό σώμα καί τήν ψυχή σε όντότητες, σε υποστάσεις χωριστές είναι επιστημονικά άνυπόστατη. Δηλαδή δέν είναι δυνατόν επιστημονικά νά δεχθούμε τήν αντίληψη αυτήν μέσα στην ψυχολογία. 'Ο μεθοδικός χωρισμός του συνειδέται από τήν οργανική ζωή έχει μεγάλη επιστημονική αξία. Όμως έδω δέν πρόκειται γιά όντότητες, γιά "ουσίες" χωριστές. Εύθύς ως υποθέσουμε ουσίες, όντότητες, υπάρξεις χωριστές τότε βγαίνομε έξω από τά όρια της επιστήμης.

Το πνεύμα γενικά γιά μας τους ανθρώπους υπάρχει ως πρόσωπο ως προσωπικότητα. Βέβαια πρέπει έδω νά γίνη μιά όμολογία: ότι τήν προσωπικότητα δέν είναι δυνατόν νά τήν αναλύσουμε εξαντλητικά καί νά τήν εξετάσουμε μέ τά μέσα της ψυχολογίας. Πολύ λιγώτερο είναι δυνατόν νά γίνη τοϋτο μέ τά μέσα των άλλων επιστημών. Όχι μόνο δέν μπορούμε νά τήν αναλύσουμε μέ τά μέσα της θετικής ψυχολογίας, γιατί η θετική ψυχολογία καταγίνεται μέ ώριμα γεγονότα του ψυχικού κόσμου, αλλά δέν μπορούμε νά εξετάσουμε τό βάθος του νοήματος, πού έχει η προσωπικότητα ούτε

μέ τά μέσα της ερμηνευτικής ψυχολογίας. Το πρόσωπο είναι τό ύψιστο όπου έφθασε ή δημιουργία, ή πλάση. Μέσα στό πρόσωπο ή πλάση βλέπει τόν εαυτόν της, επιστρέφει καί βλέπει όλο τό είναι της, είναι τό τελευταίο σημετο, όπου έφθασε αυτή ή διαδικασία πού λέγεται κόσμος. Αυτή είναι ή μεταφυσική, θά ελεγχ, σημασία πού είναι δυνατόν νά δώση κανείς στην έννοια του προσώπου. Η φύση φθάνει μέσα στό πρόσωπο στην όραση του εαυτού της, συγκεντρώνει εκεί μέσα τή λογική δύναμη, πού έχει νά βλέπη όλα όσα έκαμε. Έτσι ή φύση φθάνει έδω στό τέρμα του δρόμου της, αλλά καί στην αρχή ενός καινούργιου δρόμου, του δρόμου της γνώσεως. Από τήν σκοπιά αυτήν είναι ισοάν νά έποπτεύη μέσα από τόν άνθρωπο ή φύση τήν μεγαλοπρεπή της προσπάθεια νά ξεφύγη από τήν λησμονιά, από τή λήθη. Γιατί πρόσωπο σημαίνει ακριβώς αυτό, δημιουργία της μνήμης.

Ψυχολογικώς δέν μπορούμε νά είπομε, ότι ή ψυχή είναι χωριστή ύπαρξη από τό σώμα, ότι δηλαδή υπάρχει καί χωρίς τό σώμα, όπως δέν μπορούμε νά είπομε, ότι τό ένόργανο σώμα είναι χωριστή ύπαρξη από τήν ψυχή. Καί τοϋτο θά ήτο δογματισμός ή Μεταφυσική. Η μεταφυσική όμως τοποθέτηση του προβλήματος της ψυχής είναι άλλη καί δέν έχει έδω τή θέση της. Έκκετο πού μας ένδιαφέρει έδω τώρα στην θετική μορφή της ψυχολογίας είναι τοϋτοι ότι ένα ψυχικό γεγονός, μία κατάσταση ψυχική, ένα ψυχικό φαινόμενο, μπορεί νά γίνη αντικείμενο καί ψυχολογικής έρευνας καί φυσιολογικής.

Η φυσιολογική όμως έρευνα ποτέ δέν είναι δυνατόν νά μας δώση τίποτε άλλο εκτός από ποσά. Έτσι τό ψυχικό γεγονός πραγματικά δέν είναι δυνατόν ποτέ νά τό συλλάβη ή φυσιολογική έρευνα, αλλά θά συλλαμβάνη τά παρακόλουθα καί συνάλληλα πρός αυτό, φαι-

νόμενα, πού διαδραματίζονται μέσα στά αίσθητήρια ὄργανα καί ψυχικά στά αίσθητήριο νευρικό σύστημα. Τό ἄμεσο γεγονός τοῦ συνειδέναί, τό ψυχικό γεγονός, δέν εἶναι δυνατόν ποτέ νά τό συλλάβῃ ἡ ψυχολογία. Καί ἂν ὑποθέσουμε, ὅτε εἶχαμε τήν ἰκανότητα νά παρακολουθοῦμε τίς λειτουργίες τοῦ ἐγκεφάλου μας τήν ὥρα ἀκριβῶς πού αἰσθανόμαστε, σκεπτόμαστε, θέλομε ἢ πράττομε καί τότε τό πρᾶγμα δέν θά ἄλλαζε καθόλου, δηλαδή καί τότε, ἐφ' ὅσον ἡ παρακολούθησις αὐτή θά γινότανε μέσω ὀργάνων τοῦ σώματος, θά εἶχαμε μιά εἰκόνα πού θά μας παρουσίαζε ἕνα γεγονός πού γίνεται μέσα στόν ὀργανωμένο κόσμον, πού λέγεται ἐγκέφαλος, ἀλλά δέν θά μας ἔδιδε ποτέ ἄμεση ἀντίληψη τοῦ ψυχικοῦ γεγονότος. Καί ὅπως τῆ ζωῆ τοῦ ὀργανισμοῦ δέν μπορούμε ποτέ νά τήν σκουδάσωμε, οὔτε μέ τήν ἀνατομική, οὔτε μέ τήν ιστολογική ἔρευνα τοῦ πτάματος γιατί τό φαινόμενο τῆς ζωῆς εἶναι κάτι πού εἶναι πέρα ἀπό τή σωματική ἐκδήλωσις, ὅμοια καί τήν ψυχική ζωῆ δέν μπορούμε νά τήν σκουδάσωμε μέ τήν φυσιολογική ἔρευνα τοῦ ἐγκεφάλου. θά βρισκόμαστε πάντοτε μέσα σέ μιά ἀλυσίδα ἀπό φυσιολογικά φαινόμενα καί ποτέ δέν θά φθάνωμε στά ψυχικά γεγονότα, γιατί τό ψυχικό γεγονός εἶναι κάτι πού μονάχα μέσα στήν αὐτοπαρατήρησις ὑπάρχει.

Τώρα καταλαβαίνομε, γιατί, ὅταν ἀναλύσωμε τή μέθοδο τῆς ψυχολογίας εἶπαμε ὅτι ἡ αὐτοπαρατήρησις παραμένει ἡ κυρία μέθοδος τῆς ψυχολογίας καί ὅτι ὅλα τά ἄλλα εἶναι βοηθητικά καί ὅτι αὐτά δέν μποροῦν νά ἀντικαταστήσουν τή βασική μέθοδο τῆς ψυχολογίας, τήν αὐτοπαρατήρησις. Ἡ σχέση πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στά ψυχικά καί στά φυσιολογικά ἢ ἀνάμεσα στά φαινόμενα τῆς συνειδητικῆς καί στά φαινόμενα τοῦ ἐγκεφάλου καί ὅλου τοῦ ἄλλου νευρικοῦ συστήματος, ἡ σχέση αὐτή γιά μας ὑπάρχει μόνον ἐφ' ὅσον διαπιστώνεται ἐμπειρικά καί ἐπιστημονικά. Ἰσχύει δηλαδή, καί ἐδῶ,

δει είπαμε πρίν. Παντοῦ ὅπου εἶναι συνείδηση ὑπάρχουν καί ἔγκεφαλικά, νευρικά, φυσιολογικά φαινόμενα.

Ἡ ἐπιστημονική πεῖρα δέν γνωρίζει καμμιά περίπτωση πού νά ὑπάρχη συνείδηση χωρίς νά ἔχη ἀντίστοιχα ἀνάλογα φυσιολογικά φαινόμενα, πού διαδραματίζονται μέσα στόν ἐγκέφαλο. Αὐτή ἡ σχέση ἰσχύει ἀπόλυτα. Ἀντίθετα ὅμως δέν μπορούμε νά εἰποῦμε, ὅτι, ὅπου ὑπάρχουν φυσιολογικά φαινόμενα, ἐκεῖ ὑπάρχει κατ' ἀνάγκη καί συνείδηση. Ὑπάρχει ἕνα μεγάλο μέρος ἀπό καθαρά φυσιολογικά φαινόμενα, κινήσεις φυσιολογικές, ὅπως εἶναι τά ὀργανικά συστήματα, πού ἀποτελοῦν τή πέψη, τήν ἀναπνοή, τήν ἀφομοίωση, τήν ἐκκρίση διαφόρων χυμῶν μέσα στό σῶμα ἀπό τούς ἀδένες, πού συντελοῦνται χωρίς συνείδηση. Ἀλλά γιά τήν πραγμάτωση αὐτῶν τῶν λειτουργιῶν συνεργάζονται πάντοτε ὠρισμένα ἐγκεφαλικά νεῦρα. Ἐπειτα στά κατώτερα κέντρα, στά γάγγλια καί στά νεῦρα τοῦ νωτιαίου μυελοῦ γίνονται δεκτοί ἐρεθισμοί χωρίς νά λαμβάνη γνώση ἢ συνείδηση. Γίνεται ἐκεῖ μιά ἀντίδραση καί συνεπῶς ἀντικειμενικῶς ἐξακριβώνουμε ὅτι ὁ ἐρεθισμός ἔχει γίνει δεκτός, ἐφ' ὅσον διαπιστώνομε τήν ἀντίδραση τήν ὀργανική.

Γενικά τά ψυχικά φαινόμενα εἶναι συνειδητά φαινόμενα καί κάθε τι, πού δέν ὑποπίπτει στή συνείδηση δέν μπορεί καί νά γίνῃ ἀντικείμενο τῆς γνώσεως τοῦ ἀνθρώπου! Ὅμως τοῦτο δέν σιγμáίνει ὅτι στό νευρικό μας σύστημα δέν γίνεται τίποτε ἄλλο, δέν διαδραματίζεται δηλαδή καμμιά ἄλλη κίνηση ἀπό ὅσες ὑποπίπτουν στήν ἀντίληψή μας. Ὑπάρχουν ἀπειρες ἐνέργειες φυσιολογικές πού γίνονται μέσα στό νευρικό μας σύστημα, χωρίς ἔμετς νά ἔχωμε καμμιά εἶδηση γι' αὐτές τίς ἐνέργειες. Ἐπειτα ἔχομε ἀκόμη τά ὑποσυνειδητά ψυχικά φαινόμενα, τά ἐμμέσως συνειδητά. Καί αὐτά ἐνεργοῦν μέσα στή συνείδησή μας, χωρίς καμμιά παρακολούθη-

ση από μας. Μιά αδιόρατη εργασία, πού βέβαια είναι τόσο πολύτιμη όσο και ανεξιχνίαστη από τή γνώση του ανθρώπου, γίνεται στό βάθος της συνειδήσεως. Υπάρχουν ψυχικά φαινόμενα πού αναπτύσσονται μέσα στό βάθος της συνειδήσεως χωρίς ὁ ἄνθρωπος νά παίρνει πολλές φορές εἶδηση γι' αὐτά τά πράγματα. Κλασσικό παράδειγμα παρομοίου ψυχικοῦ φαινομένου είναι ἡ ἀγάπη πού αναπτύσσεται μεταξύ δύο ἀνθρώπων. Ἡ ἀγάπη γίνεται χωρίς τήν ἀπόλυτη γνώση τῶν λόγων πού τήν θεμελιώνουν καί τήν στερεώνουν, ἐκδηλώνεται πρῶτα ὀλωσδιόλου θαμπά μέσα στήν ψυχή κι' ἔπειτα σιγά σιγά γίνεται συνειδητή.

Ἐκεينو πού πρέπει ἔμετς ἐδῶ νά ξέριμε ἀπό τήν πρώτη στιγμή εἶναι τοῦτο, ὅτι υπάρχουν ἐνέργειες τοῦ νευρικοῦ συστήματος χωρίς ἀντίστοιχη συνείδηση, ἐνῶ τό ἀντίθετο, συνείδηση ψυχικῶν γεγονότων, ψυχικά φαινόμενα χωρίς ἐνέργεια τοῦ νευρικοῦ συστήματος δέν ὑπάρχει. Δέν μπορούμε δηλαδή νά δεχθοῦμε τέτοια γεγονότα. Αὐτό θά πῆ, ὅτι ὁ κύκλος τῶν ἐνεργειῶν τοῦ νευρικοῦ συστήματος, τῶν ἐνεργειῶν ἐκείνων, πού δέν ὑποπίπτουν στή συνείδηση, εἶναι εὐρύτερος ἀπό τόν κύκλο τῶν ἐνεργειῶν τοῦ νευρικοῦ συστήματος πού ὑποπίπτουν στή συνείδησή μας, δηλαδή ὁ κύκλος αὐτός διαγράφεται πέρα ἀπό τά ὅρια τοῦ κύκλου τῶν ἐνεργειῶν, πού ὑποπίπτουν στή συνείδησή μας. Τά γεγονότα τοῦ φυσιολογικοῦ κόσμου τοῦ ὀργανικοῦ κόσμου, δέν γίνονται συνειδητά, δέν τά αἰσθάνεται αὐτά ἡ συνείδηση, ἀλλά ὅλα αὐτά τά γεγονότα εἶναι ὑπερβατικά, πέρα ἀπό τή συνείδησή μας. Ἐνα μέρος μόνον ἀπό τίς ἐνέργειες πού γίνονται στό νευρικό μας σύστημα καί ἀπό τίς ἐνέργειες πού συντελοῦνται μέσα στόν ἐξωτερικό κόσμο, γνωρίζει ἡ συνείδηση καί καταγράφει μέσα της.

Ἀλλά καί ἂν μπορούσαμε νά ἔχαμε μία τέλεια ἀνεπτυγμένη φυ-

σιολογία του ἐγκεφάλου, πού νά μπορούσε νά μας δείξη ὅλες τίς μεταβολές, ἀλλοιώσεις, πού γίνονται μέσα στό νευρικό σύστημα καί τότε θά εἶχαμε μόνον μιά ἀπλή εἰκόνα γιά τή σχέση πού ἔχουν τά γεγονότα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, δέν θά εἶχαμε ὅμως ποτέ μιά ἀκριβέστατη εἰκόνα γιά τά γεγονότα τοῦ ψυχικοῦ μας κόσμου. Πῶς μπορούμε μέ ἀκρίβεια νά ὀρίσουμε τή σχέση πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στή συνείδηση καί στό νευρικό σύστημα; Ἡ ψυχική πεῖρα, δηλαδή ἐκεῖνο πού προσπίπτει ἄμεσα στή συνείδησή μας, δέν εἶναι ποτέ εἰκόνα ἐκεῖνου πού γίνεται μέσα στό νευρικό μας σύστημα. Πρῶτον, γιατί ἔνα μονάχα μέρος ἀπ' ὅ,τι γίνεται μέσα στό νευρικό μας σύστημα περνάει στή συνείδηση καί δεύτερον, γιατί τό ψυχικό γεγονός, πού σχηματίζεται ἐξ ἀφορμῆς τῶν ἐρεθισμάτων, πού γίνονται μέσα στό νευρικό σύστημα, τό ψυχικό γεγονός, εἶναι ποιοτικά ἀυθυπόστατο. Ὁ κύκλος πού διαγράφει ἡ συνείδηση μέ τά ψυχικά φαινόμενα εἶναι ἀδύνατον νά θίξη ποτέ τόν κύκλο τῶν φυσιολογικῶν φαινομένων. Δέν τέμνονται αὐτοί οἱ δύο κύκλοι, ψυχικοῦ καί φυσιολογικοῦ γεγονότος, ἄν καί εἶναι συνάλληλοι.

Ὡστε βλέπομε καί ἐδῶ ἀκόμη, στόν κατώτατο βαθμό συνειδήσεως, ὅτι συνείδηση σημαίνει πάντοτε ἀφαίρεση καί ποτέ ἐντύπωση ὅλων ὧν γίνονται μέσα στό νευρικό σύστημα. Δέν σημαίνει ἐντύπωση τῶν ἐρεθισμῶν, πού προσβάλλουν τό νευρικό σύστημα. Καί ὅπως τά γενόμενα μέσα στό νευρικό σύστημα, δέν εἶναι ἀντιγραφή ὅλων τῶν γενομένων μέσα στή φύση, ὅμοια καί τά γενόμενα μέσα στόν ψυχικό κόσμο δέν εἶναι ἀντιγραφή ἐκεῖνων πού γίνονται μέσα στό νευρικό σύστημα. Ἀλλά οἱ εἰκόνες πού σχηματίζονται μέσα στή συνείδηση ἐξ ἀφορμῆς μόνον τῶν ὧν γίνονται μέσα στό νευρικό σύστημα, εἶναι μιά καινούργια δημιουργία τῆς συνειδήσεως. Δηλαδή ἡ συνείδηση καί στόν κατώτατο βαθμό τῆς λειτουργίας τῆς, εἶναι ἐ-

νέργεια συνθετική καί ὄχι ἐνέργεια ἀντιγραφική, ὄχι ἐνέργεια πού ἀντιγράφει ὅ,τι γίνεται μέσα στό νευρικό σύστημα. Ἡ συνείδηση δηλαδή δέν εἶναι ὅπως πιστεύη ὁ ὑλισμός ἄγραφη πινακίδα, πλάκα, εἶναι ἀκριβῶς, ὅπως λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, ἐνέργεια καί ἐνέργεια συνθετική. Ἀπ' ἀρχῆς παρουσιάζεται ἡ συνείδηση ὡς σύνθεση, ὡς ἀφαίρεση, ὡς συναίρεση. Τό αἶσθημα εἶναι ἀρχή τοῦ συνειδητοῦ κόσμου καί ὄχι ἀποτέλεσμα τοῦ φυσιολογικοῦ. Πέρα ἀπό τήν ἀρχή τοῦ συνειδητοῦ κόσμου ὑπάρχει ὁ φυσιολογικός κύκλος, ὁ ὁποῖος δέν τέμνει ποτέ τόν κύκλο τῶν αἰσθημάτων, ἂν καί εἶναι συνάλληλοι ὁ ἕνας μέ τόν ἄλλον. Τόσο χωριστή εἶναι ἡ λειτουργία τοῦ συνειδέναί.

III. Ἡ ἐννοια τοῦ συνειδέναί

Ὡς ἐδῶ διαπιστώσαμε γεγονότα πού εἶχαν θετική σημασία, γιατί ὅλα αὐτά εἶναι διαπιστωμένα μέ τήν ἐπιστημονική ἀκρίβεια. Ἀπ' ἐδῶ ὁμως καί πέρα προχωροῦμε πλέον στήν ἀνάλυση τοῦ βασικοῦ γεγονότος, τῆς ἀρχῆς πού λέγεται συνείδηση. Πρίν ἐπιχειρήσωμε νά ἀναλύσωμε τά εἰδικά ψυχικά φαινόμενα εἶναι ἀνάγκη νά ἀναλύσωμε τό κεντρικό αὐτό φαινόμενο πού τό προϋποθέτουν ὅλα τά ἄλλα, τό κεντρικό φαινόμενο, πού λέγεται συνείδηση, τήν ἀρχή τοῦ συνειδέναί. Ἄν προσέξωμε, θά ἴδοῦμε ὅτι τό βασικό γεγονός μέσα στή συνείδησή μας εἶναι, ὅτι ὁ ἑαυτός μας παλεύει πάντοτε μέ κάτι ἄλλο πού τόν συνοδεύει, καί θά ἔλεγα πού εἶναι ἀφορμή, ὥστε ὁ ἑαυτός μας νά μένη ἄγρυπνος ἀπέναντι στό ἄλλο αὐτό καί ὅταν ἀκόμα κοιμάται. Καί ὅταν δηλαδή ὄνειρεύεται ἔχει ἡ συνείδηση ἀπέναντί της καί κάτι ἄλλο. Αὐτό τό λέμε στή φιλοσοφική γλώσσα ἀντι-κεῖμενο, ἀκριβῶς γιατί ἀντίκειται στήν συνείδηση, σέκείνη τή δύναμη πού πάει νά τό συναίρεση μέσα της, νά τό συλ-

λάβη, νά τό κάμη δικό της.

Μέ τή συνείδηση λοιπόν ἔχομε τό συναίσθημα, ὅτι σχετιζόμαστε μέ κάτι ἄλλο καί τό ἔχομε πάντα μαζί μας. Ἄλλά μέ τήν συνείδηση πάλι. ἔχομε καί τό συναίσθημα, τό βαθύτερο, ὅτι χωριζόμαστε ἀπό κάτι ἄλλο, εἶμαστε χωρισμένοι ἀκριβῶς ἀπό κάτι πού ἔχομε μαζί του καί σχέση. Μέ τό αἶσθημα, μέ τήν παράσταση, μέ τή σκέψη ἡ συνείδηση σχετίζεται, ἄλλά καί χωρίζεται. Ἀπλοῦστερα ἀκόμα: Συνείδηση ὑπάρχει ἐκεῖ ὅπου τά γεγονότα, οἱ καταστάσεις τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, γίνονται μέσα μας ἀντιληπτά. Ἡ συνείδηση δηλαδή ἔχει τή δύναμη νά μεταβάλλη ὅ,τι εἶναι κατάσταση καί νά τό κάμη παράσταση. Ἡ κατάσταση εἶναι μόνη της αὐθύπαρκτη μέσα της. Αὐτή τήν κατάσταση ἔχει τή δύναμη ἡ συνείδηση νά τήν μεταβάλλη σέ παράσταση. Συνείδηση λοιπόν θά εἴπῃ νά ὑπάρχη κάτι ταυτόχρονα ὡς κατάσταση καί ὡς παράσταση. Νά ὑπάρχη κάτι ταυτόχρονα στόν ψυχικό καί στόν ἔξω κόσμο. Θά πρέπη ἡ κατάσταση νά ὑπάρχη ὡς αἶσθημα πρῶτα καί ὕστερα ὡς παράσταση, γιά νά ἔχω συνείδηση τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου.

Μέ ἄλλα λόγια, κάθε κατάσταση τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, τοῦ σωματικοῦ καί φυσιολογικοῦ κόσμου, ἔχει ὡς ὑπόβαθρο, ἔχει ὡς ὑποκείμενο τό ἐγώ, πού εἶναι πάντοτε παρὼν. Γιά νά ὑπάρχη κάτι, θά πρέπη νά εἶναι ψυχικό γεγονός, θά πρέπη νά εἶναι παράσταση ὅπωςδήποτε. Καί παράσταση εἶναι ἀκριβῶς ἡ εἰκόνα πού σχηματίζει τό ἐγώ. Θά μπορούσαμε λοιπόν νά εἴπομε, ὅτι τό ἐγώ εἶναι ἡ βάση τοῦ κόσμου, ἐξωτερικοῦ καί ἐσωτερικοῦ, ἡ βάση ἐκείνου πού χαρακτηρίζομε συνειδητό κόσμο. Τό ἐγώ δέν γεννιέται δηλαδή σέ μιᾶ ὀρισμένη βαθμίδα, ἄλλά εἶναι ἡ προϋπόθεση γιά τό συνειδέναί. Δέν ὑπάρχει καμιᾶ κατάσταση τοῦ συνειδέναί, πού νά μήν ἔχη ὡς βάση τό ἐγώ. Μιᾶ κατάσταση, ὅπου δέν ὑπάρχει τό

έγώ δέν μπορεῖ νά εἶναι ποτέ κατάσταση συνειδητή. Ἡ προϋπόθε-
ση αὐτή κάθε συνειδητής ζωῆς, τό ἐγώ, δέν ἀναλύεται ποτέ, εἶναι
μιά ἐνότητα, εἶναι κάτι ἀδιαίρετο. Τό ἐγώ δέν κομματιάζεται, για-
τί τήν ἴδια στιγμή πού θά κομματιασθῆ τό ἐγώ, θά παύσῃ νά θάρ-
χη συνειδητή ζωή. Μποροῦμε νά προσπαθοῦμε ὅσο θέλομε νά ἀναλύω-
με τό ἐγώ, ποτέ ὅμως δέν μποροῦμε νά φθάσωμε στό ἐγώ τό ἴδιο,
ἀλλά πάντοτε θά ἀναλύωμε μιά κατάσταση, μιά παράσταση, μιά σκέ-
ψη.

Πῶς συμβαίνει ὅμως νά γίνεται λόγος γιά τήν ψυχολογική ἀνά-
λυση ἑνός ἀνθρώπου. Ἐδῶ ἔγκειται ἀκριβῶς τό πρόβλημα. Τό ἐγώ,
πού μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ, εἶναι ἡ ἀρχή τῆς συνειδητής ζωῆς, δέν
εἶναι ἕνα ὠρισμένο ἐγώ, ἕνας ὠρισμένος ἄνθρωπος, ἀλλά εἶναι ἡ
ἐννοια τοῦ ἐγώ, ἡ ἐννοια τῆς συνειδήσεως. Τό ἐγώ πού ἀναλύομε
πολλές φορές ψυχολογικά εἶναι ἕνα ὠρισμένο ἐγώ, εἶναι μιά ὠρι-
σμένη προσωπικότητα μέ ὠρισμένο περιεχόμενο, μέ ὠρισμένο ψυχι-
κό καί πνευματικό κόσμο. Ἀλλά καί στήν περίπτωση αὐτήν δέν εἶ-
ναι τό ἴδιο τό ἐγώ, πού ἀναλύομε, ἀλλά εἶναι ὁ ψυχικός καί πνευ-
ματικός κόσμος τοῦ ἐγώ, ὁ πλοῦτος τῶν παραστάσεων πού παρακο-
λουθεῖ τό ἐγώ, δηλαδή τό πλήρωμα ὄχι ἡ ἀρχή τοῦ ἐγώ. Καί ὅταν
ἀναλύομε τόν ἑαυτόν μας δέν φθάνομε ποτέ στήν ἀρχή τοῦ ἐγώ, στό
ἐγώ αὐτό καθ' ἑαυτό, ἀλλά ἀναλύομε πάντοτε ὠρισμένες καταστάσεις
τοῦ ἑαυτοῦ μας. Τό ἐγώ εἶναι ἐκεῖνο πού ἀναλύει καί ποτέ ἐκεῖ-
νο πού ἀναλύεται. Τήν προσωπικότητα μποροῦμε νά τήν ἀναλύσωμε
ἢ μάλλον νά τήν ἐρμηνεύσωμε, ἀκριβῶς εἶναι μιά σύνθεση, ἕνα
συνθετικό ὅλο ἀπό ψυχικά γεγονότα. Ὅλα ὅμως τά ψυχικά αὐτά
γεγονότα τά συγκρατεῖ σέ μιά ἐνότητα τό ἐγώ. Γιά τοῦτο τό ἐγώ
τό ἴδιο δέν ἀναλύεται, γιατί τό ἐγώ δέν εἶναι σύνθεση ἀπό γε-
γονότα, ἀλλά ἀρχή, νόμος σύμφωνα μέ τόν ὁποῖον γίνεται ἡ σύν-

θεση. Καί ὁ νόμος αὐτός εἶναι πανταχοῦ παρών. Καί ὅμως, ἂν καί εἶναι πανταχοῦ παρών, τό ἐγώ δηλαδή μέσα σέ κάθε ψυχικό γεγονός δέν μπορούμε πουθενά νά τό συλλάβωμε, γιατί τήν ἴδια στιγμή πού δοκιμάζωμε νά τό συλλάβωμε μάς φεύγει ἐκεῖνο πού φεύγει εἶναι ἀκριβῶς τό ἐγώ, εἴμαστε ἐμεῖς ἐκεῖνοι πού φεύγουμε, ὅταν προσπαθοῦμε νά συλλάβωμε μέ τόν ἑαυτό μας.

Ἡ προσωπικότητα λοιπόν ἔχει ἱστορία, τό ἐγώ ὅμως δέν ἔχει ἱστορία, ἐμεῖς ἔχομε ἱστορία. Αὐτή ἀκριβῶς ἡ ἱστορία, αὐτή ἡ χρονική του πραγμάτωση, ἡ χρονική του διάρκεια, δηλαδή ἡ πλήρωση τοῦ ἐγώ μέ ἰννοήματα, μέ συναισθήματα καί μέ πράξεις καί μέ γνώσεις, αὐτή εἶναι πού μπορεῖ νά γίνη ἀντικείμενο γιά τήν ψυχολογική ἔρευνα, ἐφ' ὅσον βέβαια ἔχει κανείς τά στοιχεῖα, τίς προϋποθέσεις τά κριτήρια, σύμφωνα μέ τά ὅποια γίνεται ἡ ἔρευνα αὐτή. Τό περιεχόμενο τοῦ ψυχικοῦ μου βίου εἶναι λοιπόν πού μπορεῖ νά γίνη ἀντικείμενο ἐρεύνης εἴτε ἀπό μένα, εἴτε ἀπό ἄλλους, ἔξω ἀπό μένα, ἐφ' ὅσον καί ἐκεῖνοι ἔχουν τά κριτήρια τά ἀπαραίτητα γιά νά συλλάβουν ψυχικές καταστάσεις καί ψυχικά φαινόμενα. Καί ἀναλύεται ἡ προσωπικότητα, γιατί μεταβάλλεται, ἀλλάζει, ἀναπτύσσεται, ὠριμάζει, παρακμάζει. Τό ἐγώ ὅμως τό ἴδιο εἶναι ἡ ἀρχή πέρα ἀπό τήν ἱστορία τῆς προσωπικότητας καί δέν ἔχει ἀκριβῶς τήν τύχη αὐτή τῆ χρονική τῆς ἀλλαγῆς, τῆς ἀκμῆς καί τῆς παρακμῆς.

Ὅπως μεταβάλλεται καί ἀναπτύσσεται ὁ ὀργανισμός τοῦ ἀνθρώπου, ὁμοίᾳ ἀναπτύσσεται καί μεταβάλλεται ἡ προσωπικότητα τοῦ ἀνθρώπου. Γιατί προσωπικότητα δέν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά ὅ,τι ὑφαίνεται ἀπό τό ἐγώ τό ἴδιο γύρω του, μέσα στόν χρόνο πού ζῆ, τό ἐγώ πού ἐκφράζει καί ἐκδηλώνει ὅλη του τή ζωή. Ἡ προσωπικότητα αὐτή, καί κατά κατάχρηση, τό ἐγώ τῆς προσωπικότητας

αὐτῆς, ὅπως γράφουν μερικοί, εἶναι διαφορετικὴ στὴν παιδική ἡλικία, διαφορετικὴ στὴν ἀνδρική καὶ στὴ γερωντική. Διαφορετικὴ κατὰ τὴν ἀρρώστεια, διαφορετικὴ ὅταν εἶναι κανεὶς ὑγιής. Ἐπίσης ἡ προσωπικότητα ποῦ ἀναλύεται, ποῦ γίνεται ἀντικείμενο ψυχολογικῆς ἔρευνας, εἶναι διαφορετικὴ στὴν ἐγρήγορη καὶ διαφορετικὴ στὸν ὕπνο. Ὅταν εἶναι ψυχικῶς ἀρρωστος κανεὶς μπορεῖ νὰ φθάσῃ στὴν κατάσταση τῆς μεγαλομανίας καὶ τῆς μικρομανίας. Ὅλα αὐτὰ σημαίνουν ὅτι τὸ πλήρωμα τοῦ ψυχικοῦ μας κόσμου δέν εἶναι ποτέ κάτι τὸ σταθερό, δέν εἶναι κάτι τὸ ἀμετάβλητο. Ὁ κόσμος τοῦ ἑαυτοῦ μας, ὅλο τὸ ὄφασμα γύρω ἀπὸ τὸ ἐγώ, δέν εἶναι ποτέ ἀμετάβλητο, ὑπάρχει ὡς ἐνέργεια κινουμένη, εἶναι γεμάτη νοήματα, συναίσθηματα, παραστάσεις, γνώσεις, κρίσεις. Ἔχει λοιπὸν ἡ προσωπικότητα ἐκάστοτε διαφορετικὴ ἔνταση, διαφορετικὸ βαθμὸ ὀριμότητάς. Ἐνα πρᾶγμα ὅμως μένει σταθερό, ἡ ταυτότητα τοῦ ἐγώ. Σέ ὅλα αὐτὰ τὰ φαινόμενα δέν παύει νὰ ὑπάρχη ὁ ἴδιος ὁ ἑαυτός μας, δέν παύει νὰ ὑπάρχη ἡ σχέση ποῦ ἔχει ὁ ἑαυτός μας μέ ὅλα ποῦ εἶναι δικά του, ἀλλὰ δέν εἶναι τὰ ἴδια μέ αὐτόν, γιατί ἡ κατάσταση τοῦ συναισθήματος, ἡ κρίση, ἡ βουλευτικὴ ἐνέργεια εἶναι δικά μου, ἀλλὰ δέν εἶναι τὰ ἴδια μέ μένα. Ἄλλο εἶναι τὸ ὑποκείμενο καὶ ἄλλο εἶναι τὸ ἀντικείμενο μέσα μου. ἢτε ὑγιής, εἴτε ἀρρωστος, εἴτε εὐρίσκομαι σέ ἐγρήγορη, εἴτε σέ κατάσταση ὕπνου, τὸ ἐγώ ὑπάρχει παντοῦ ὡς κάτι ἀκριβῶς ποῦ στέκει πάνω ἀπὸ ὅλες αὐτές τίς καταστάσεις ἢ ὡς μιὰ σχέση μέ κάτι ἄλλο, γιατί ὁ ἑαυτός μου λαμβάνει εἶδησιν γιὰ τὸ εἶναι του, ἔχοντας ἀπέναντί του κάτι ἄλλο.

Αὐτὸ εἶναι τὸ κύριο καὶ βασικὸ γεγονὸς τῆς ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς: νὰ ἔχουμε πάντα ἀπέναντί μας κάτι ἄλλο. Αὐτὴ εἶναι ἡ θεμελιακὴ μορφή τῆς συνειδητῆς ζωῆς, νὰ εἴμαστε διχασμένοι,

ἐγώ δηλαδή νά παρακολουθῆ ὅλες τίς καταστάσεις τῆς, νά εἶναι ὡς ἂν ὁ σκηνοθέτης πίσω ἀπό ὅλη ἀνεξάρτητα τήν διαδικασία ἐπάνω στή σκηνή τοῦ συνειδέναί, νά μήν ὑπάρχη κατάσταση, ὅπου τό ἐγώ νά μήν εἶναι παρόν. Μόνον αὐτό, τό ἐγώ, δέν εἶναι δυνατόν νά γίνῃ ποτέ παράσταση, νά γίνῃ εἰκόνα. Δέν μπορούμε ποτέ νά λάβουμε ἐποπτεία αὐτοῦ, δέν εἶναι δυνατόν νά ἀντικειμενοποιηθῆ, νά τό προβάλλουμε ἀπέναντί μας, ὅπως ἀντικειμενοποιούμε εἰκόνες καί μορφές, γιατί τότε ἀκριβῶς, θά ἔπρεπε αὐτό νά μοιρασθῆ, νά διχασθῆ, νά χάσῃ τήν ταυτότητα καί ἐνότητά του. Δέν γίνεται λοιπόν τό ἐγώ ποτέ παράσταση, ἀλλά μένει πάντοτε κατάσταση, ἐνῶ πρὶν εἶπαμε, ὅτι κάθε τί, γιά νά γίνῃ συνειδητό, πρέπει ἀπό κατάσταση πού εἶναι νά γίνῃ παράσταση. Ἐδῶ βλέπετε συμβαίνει ἀκριβῶς τό ἀντίθετο, νά μήν εἶναι δυνατόν ποτέ τό ἐγώ νά πάῃ νά εἶναι κατάσταση καί νά γίνῃ παράσταση. Εἶναι πάντοτε κατάσταση σέ ἐνέργεια καί σέ δράση. Εἶναι ἀκριβῶς τό ἐγώ καθαρῆ ἐνέργεια, λειτουργία. πάντα στή ζωῆ, πάντα σέ ἐνέργεια. Καί δέν μπορούμε τίποτε ἄλλο νά εἰποῦμε γι' αὐτό, παρά ὅτι εἶναι πηγή ἐνέργειας, ἐνέργειας ὅμως πού ἔχει εἶδηση γιά τόν ἑαυτό της, καί ὅτι δέν γίνεται ποτέ ἀντικειμενική παράσταση.

Ὡστε τό ἐγώ μπορεί μόνον ὡς πρός τίς ἀντικειμενικές του μορφές, δηλαδή ὡς πρός τό πλήρωμά του, νά γίνῃ ἀντικείμενο τῆς ψυχολογικῆς παρατηρήσεως. Μόνο τίς ἀντικειμενικές του μορφές μπορούμε νά ἀναλύσουμε, γιατί αὐτές εἶναι μιά σύνθεση ἀπό πολλά ἄλλα. Τοῦτο ἀποδεικνύεται καί μέ τό γεγονός, ὅτι τό ἐγώ παρακολουθεῖ πάντα τήν προσωπικότητα. Ἡ προσωπικότητα αὐξάνει, ἀναπτύσσεται, ὅσο ἀναπτύσσεται καί αὐξάνει ἡ ψυχική μας ἢ πνευματική μας πέτρα. Παράλληλα μέ τή συνείδηση πού ἔχει τό ἐγώ γιά τήν κατάστασή του, αὐξάνει καί μεγαλώνει ὁ κύκλος

ὁ κύκλος τῆς προσωπικότητας. Ἡ μοῖρα τῆς νά εἶναι σ' ἕκαστη μορφή τῆς, δηλαδή στόν καθένα, νά εἶναι κάτι ὀλωδιόλου διαφορετικό, νά ἔχη στόν ἕναν εὐρύτητα, στόν ἄλλον στενότητα, στόν ἕνα νά εἶναι βαθειά, στόν ἄλλον ἄβαθη. "Ἔτσι συμβαίνει ὁ ἕνας νά φέρεται πρός τή θεωρία καί ὁ ἄλλος πρός τήν πράξη, ὁ ἕνας εἶναι καλλιτέχνης καί ἄλλος μόνον θεατής τῆς τέχνης. Ἐνῶ τό ἐγώ, ὡς ἀρχή ὄλων αὐτῶν, εἶναι ἡ ἀδιαίρετη ἐκεῖνη λογική ἐνότητα πού τά συγκρατεῖ ὅλα.

Οἱ κύκλοι αὐτοί πού ἀποτελοῦν τά κατά μέρος πρόσωπα, γιατί ἕκαστο πρόσωπο ἔχει καί δικό του κύκλο παραστάσεων, δέν εἶναι δυνατόν νά συμπέσουν πουθενά ἄλλοῦ, παρά μόνον ὡς πρός τήν λογική ἐνότητα, πού ἔχουν μέσα τους, ὡς πρός τή λογική ἀρχή. Καί γιὰ τοῦτο εἶναι δυνατόν νά εἰπῇ ὁ ἕνας ἄνθρωπος στόν ἄλλον ἐσσύ. Χωρίς αὐτήν τήν ἐνότητα τοῦ ἑαυτοῦ μας, χωρίς τό ἀδιαίρετο αὐτό ἐγώ, τό ἀμετάβλητο αὐτό στοιχεῖο μέσα μας, δέν θά ἦτο δυνατόν νά ὑπάρχη καμμιά ψυχική καί πνευματική ζωή. Κύριος νόμος τοῦ ψυχικοῦ καί πνευματικοῦ κόσμου εἶναι ἡ συνέχεια, ἡ ἀκολουθία, ἡ συνέδεση τῆς συνέχειάς τῆς. Χωρίς τή συνείδηση αὐτή τῆς συνέχειας δέν θά ἦτο δυνατόν νά ὑπάρχη ψυχική καί πνευματική ζωή, ὅσο καί ἂν ἀναπτύξη κανεῖς καί πολλαπλασιάσῃ τόν συναισθηματικό καί παραστατικό του κόσμο. Καί ὅσο ἂν εὐρύνεται ὁ ψυχικός μου κόσμος, ὁ ἑαυτός μου μέσα του μένει ὁ ἴδιος, ἡ ἀρχή δηλαδή τοῦ ἑαυτοῦ μου μένει ἡ αὐτή μέσα σέ ὅλη αὐτή τήν ἀνάπτυξη. Καί αὐτή εἶναι πού διαπιστώνει ἀκριβῶς ὅτι μεγάλωσε ὁ κόσμος τῆς, ὅτι ὤρμασε ἡ προσωπικότητα, ὅτι ἀναπτύχθηκε πιά πολύ." Ἄν δέν ὑπῆρχε ἡ ἐνιαία αὐτή ἀρχή, δέν θά ἦταν δυνατόν νά γίνῃ αὐτή ἡ διαπίστωση ὅτι ἄλλαξε μέσα τῆς τό πλήρωμα τῶν παραστάσεων, ὅτι εὐρύνθηκε. Ἀπό τήν ἀρχήν λοιπόν αὐτήν πρέπει νά ξεκινᾷ ἕκαστη ψυ-